

dejín prírodných vied a techniky AV ZSSR v Moskve a Ústavu filozofie a sociológie ČSAV v Prahe. Jej prednosti, predovšetkým komplexný prístup k analýze nastolených problémov, sú zároveň prednosťami socialistickej integrácie vedy. Prirodzene, že

mnohé problémy si vyžadujú ešte ďalšie hlbšie rozpracovanie. Knihu odporúčame vedeckým pracovníkom ako inšpiráciu pre vedecké pochopenie spoločenských funkcií vedy, ale zároveň dobre poslúži aj pre informáciu širšej čitateľskej verejnosti.

Ján Valentín

PRVÁ MARXISTICKÁ MONOGRAFIA O WITTGENSTEINOVÍ

S. HUBÍK, Jazyk a metafyzika [kritika Wittgensteinovy filozofie]. Academia, Praha 1983, 190 s.

Máloktoľný filozof 20. storočia vyvolal vlnu záujmu, prejavujúcu sa v takom množstve interpretujúcej literatúry ako Wittgenstein. Preklady jeho diela a priam nespočetné partiálne či komplexnejšie analýzy a interpretácie sa po druhej svetovej vojne stali súčasťou filozofického myslenia nielen v Európe, Amerike, ale i Austrálii. Pritom s početným narastaním sekundárnej literatúry vzniká začiatkom sedemdesiatych rokov i jej nová, predmet adekvátnejšie vystihujúca kvalita.

Ani v marxistickej historiografii nezostalo Wittgensteinovo dielo nepovšimnuté. Už v šesťdesiatych rokoch bolo predmetom kritiky v kontexte súčasnej buržoáznej filozofie, venovali sa mu tiež práce sovietskych autorov i filozofov NDR, Bulharska a Poľska, orientované logicky a gnozeologicky. U nás táto téma síce nebola zastúpená osobitne výrazne, predsa len neostala mimo pozornosti. Popri preklade Wittgensteinovho Traktátu a Filozofických skúmaní, kritike Wittgensteinovho diela sa z rozličných hľadísk venovali autori J. Bodnár, K. Berka, V. Ruml, F. Mihina a najnovšie S. Hubík. Práve jeho monografická práca je skutočným posunom v chápaní Wittgensteina na pôde marxistic-

kej filozofie. Je vôbec prvou monografiou Wittgensteina, napísanou z pozícií marxistickej kritiky, povedané presnejšie v súlade s autorovým ambicióznym prístupom, ide o „kritické zhodnotenie Wittgensteinovej filozofie zo stanoviska marxistickej dialektiky a komunistickej ideológie“.

Koncíznym štýlom v presných formuláciách autor nastoľuje a rieši oveľa širší okruh problémov a súvislostí, ako by relatívne nevelký rozsah knižky dal tušiť. Preto sa pri hodnotení zameriame predovšetkým na to, ako autor splnil a čím naplnil vytýčený cieľ.

Už úvodom možno konštatovať, že Hubíkova práca ako celok i jednotlivé analýzy sú výsledkom dlhoročného sústredeného záujmu autora o Wittgensteinovu filozofiu. Jeho stanovisko je výrazom nadhľadu, odstupu, dokonalej orientácie v interpretáciách, či už ide o analytickú rekonštrukciu obsahu Wittgensteinovej filozofie a jej kritiku alebo o objasnenie ideologických a svetonázorových predpokladov a dôsledkov tejto filozofie. Preto sa vyhol bežným explanačiam na úrovni informácií rovnako ako mnohým starším historicko-filozofickým zjednodušeniam, tradovaným disproporciám v hodnotení vplyvov na formovanie

Wittgensteinovho myslenia i jeho ďalších filiácií a pôsobenia.

Monografická forma Hubíkovej práce a jej kriticko-analytický obsah prinajmenej v troch smeroch korešponduje s najnovším trendom historiografickej literatúry na tému Wittgenstein. Jednak akcentuje začlenenie Wittgensteina do myšlienkového prúdu pokantovskej Sprachkritik, ďalej zohľadňuje celé Wittgensteinovo dielo korešpondenciu, rukopisné poznámky a menšie donedávna nepublikované práce nevynímajúc, takže sa neobmedzuje na bežné komparácie raného a pozdneho Wittgensteina. A napokon diferencovane posudzuje nielen vzťah Wittgensteina k logickému pozitivizmu Viedenského krúžku (tentoto pohľad ako prvý prenikol do fundovaných prác), ale aj vzťah k Russellovi a Moorovi, k predchádzajúcej filozofickej tradícii, ba dokonca relativizuje jeho vzťah k logickej analýze, obvykle považovaný za priamy a jednoznačný.

Pre väčšinu prác historikov filozofie do začiatku sedemdesiatych rokov sa Wittgenstein ako filozof rodí príchodom do Cambridge, resp. uverejnením *Traktátu* a z tohto bodu začínajú odvíjať analýzu i hodnotenie jeho myšlienkového zamerania. Ide o pokusy zrekonštruovať osobnosť Wittgensteina i jeho dielo z polarizovaných pozícií či už subjektivistických (na základe pohľadov na Wittgensteina ako unikátnu, až exoticky pôsobiacu osobnosť) alebo objektivisticky — hľadaním explicitných súvislostí jeho myslenia, ako je vyjadrené v jeho základných dielach s celkovým vývinom filozofie. A tieto súvislosti, často s poukazovaním na neškolenosť Wittgensteina vo filozofii, jeho formálnu i obsahovú originalitu, sa hľadali a s príznačným izolacionizmom ostrovného vedomia poväčšine aj nachádzali v aktuálnom akademickom vplyve

Cambridge ako jedinom, ktorý mohol Wittgensteina priamo filozoficky ovplyvňovať,

S. Hubík v súlade s novými historiografickými výskumami prekonáva tieto stanoviská poznaním predpokladov, celkového zázemia a sociálno-kultúrnej klímy a ponára sa hlbšie do súvislostí, týkajúcich sa rovnako osobnosti i diela. Vďaka tomu pracuje s jemnejším pojmovým aparátom a dospieva k viacerým netradičným výsledkom analýz i hodnoteniam.

K tým prvým patrí predovšetkým videnie Wittgensteina v priesečníku sociálno-politickej situácie Rakúsko-Uhorska na začiatku 20. stor. so spoločným smerovaním rozličných oblastí súdobého umenia a vedy a s Wittgensteinovým osobným a nanajvýš osobnostným videním problémov svojej doby. Hubík hodnotí tieto vplyvy v celej ich rozmernosti, a tak sa vynára dosiaľ v súvislosti s Wittgensteinom nie natoľko obvyklá galéria postáv — F. Mauther, L. Boltzmann, H. Hertz, A. Schönberg, A. Loos, R. Musil a ďalší, sprostredkované L. N. Tolstoj, S. Kierkegaard, Kant a Schopenhauer, Leibniz., akoby osvetlená *Faktou* K. Krausa. V jej svetle sa črtajú kontúry Wittgensteinovho zamerania, ktoré sa formovalo v interakcii s pôsobením umelcov a vedcov v situácii profesionálne ešte striktné neatomizovaného záujmu. Tu sa riešili, neskôr u Wittgensteina filozoficky zavŕšené problémy kritiky jazyka, možnosti komunikácie ako problémy kriticky namierené voči spoločnosti s výrazným esteticko-etickým nábojom.

Potom je len zákonitý autorovo relativizovanie vplyvu Fregeho, Russella a neskôr Moora a jeho uvedenie na správnu mieru v tom, že sa v metamorfovej podobe týkalo inštrumentálnej stránky, metódy Witt-

gensteinovho postupu, nie vlastného filozofického prínosu či dokonca cieľa. Pokiaľ v Cambridge alebo Oxforde, prípadne v logickom pozitívizme nadviazali na Wittgensteina, záujem sa sústredil na jednu stránku rozporu medzi matematickým uvažovaním a postulovaním filozofických problémov a následne akosi na dlhší čas prekryl záujem o poznanie predpokladov a zacielenia Wittgensteinovej filozofie. Výsledkom bolo, ako sme už naznačili, odvodzovanie Wittgensteinovej filozofie ako celku zo spomenutých autorov a stotožňovanie postupov rozlišovania medzi faktúálnym a špekulatívnym, použitých v *Traktáte* s postupmi logického pozitívizmu.

S. Hubík potrebu rozlišovať medzi Wittgensteinom a Viedenským krúžkom, ako dvoma zásadne odlišnými filozofickými pozíciami, nielen na viacerých miestach zdôrazňuje, ale v konkrétnych analýzach túto odlišnosť i dokladá. Poukazuje napr. na nepozitivistické Wittgensteinovo formulovanie základného problému, smerujúce k nájdeniu možnosti teoretickej reflexie mravného bytia, odlišná je i dichotómia vyslovenie — ukázanie, ktorú s dichotómiou vedecké — metafyzické nemožno stotožňovať ani čo do kritérií, funkčnosti a cieľov v príslušnom systéme, ďalej sa odlišujú navzájom typológiou výrokov a na ňu nadväzujúcim traktovaním filozofie a logiky, vzťahom k metafyzike atď. Naopak zhodu s pozitívizmom Hubík nachádza tam, kde sa obvykle nehľadá — v deskripciách požadovaných vo *Filozofických skúmaníach*.

Tieto zistenia nezostávajú v Hubíkovej práci nové iba v rovine historicko-filozofického prístupu, ale premietajú sa i do jednotlivých analýz, takže Wittgensteina „prečítal“ ako filozofa nanajvýš rozpornej jednoty, *Traktát* ako dielo „metamatizujúceho teoretika a filozofa života“, *Filozo-*

fické skúmanie zasa ako dielo „myštica (príp. nihilistu) a pozitivistu“. Zrekapitulovať priestor recenzie nemožno, zastavme sa iba pri jej mŕľnikoch.

Ide o zistenie, že Wittgenstein metafyziku neodmietal, pretože *Traktát* nehovorí o likvidácii metafyziky v prospech novej, síce limitovanej filozofie, nie je „teóriou antimetafyziky“, ale naopak, neposkytuje východiská pre ďalšiu filozofiu, teda ani pre analytickú. Ďalej zistenie a akcentovanie etického zamerania Wittgensteinovho filozofovania, skoncentrované v probléme mravného bytia a možnosti jeho jazykovej reflexie ako prioritného voči logickým, metodologickým otázkam rovnako v *Traktáte* ako vo *Filozofických skúmaníach* je tiež výsledkom hĺbkovej analýzy doloženej textom, ale i text prekračujúcej smerom k širším kontextom Wittgensteinovho myšlienkového tendovania v ontologickej i gnozeologickej perspektíve. Dôsledkom je zasa zistenie vnútorného protirečenia medzi logicko-racionálnym prístupom a jeho intuitívno-iracionálnou komplementaritou, a to v súvisi s precíznou rekonštrukciou Wittgensteinovej typológie výrokov a jej súvisom s poznávacou myšlienkovou činnosťou. Touto analýzou sa Hubík vlastne znova dostáva k potvrdeniu predošlých dvoch zistení. Pokračuje preparovaním súvislostí *Traktátu* a *Filozofických skúmaní* na úrovni kategórií (logické-etické, gramatické-sociálne), základných otázok (dichotómia faktické-sociálne, problém mravného bytia a možnosti jeho jazykovej reflexie, problém ľudského sociálno-praktického bytia a možnosti jeho reflexie vôbec) a metódy. Hodnotí ich v celkovom kontexte buržoáznej filozofie takto: „V tejto transformácii vidno dialektiku vývoja vlastnú nielen mysleniu L. Wittgensteina, ale tiež niektorým prí-

dom súčasnej buržoáznej filozofie. Teoretický univerzalizmus, ktorý si nárokuje na absolútne riešenie špecifických problémov, sa transformoval do metateoretického pluralizmu, ktorý vyúsťuje do teoretického relativizmu všeobecnej platnosti.“ (s. 70) Toto hodnotenie uvádzame i ako príklad určitého preexponovania hodnotiacich postupov, ktoré sa v texte vyskytujú zrejme ako dôsledok detailných analýz formulovaných z protikladnej filozofickej pozície.

Na základe objektivistického aspektu reálneho používania jazykového výrazu odlišuje Hubík Filozofické skúmania od Peircevhovho i Jamesovho pragmatizmu a dokazuje nepragmatický charakter filozofie neskorého Wittgensteina, ktorý mu „pripomína pokantovskú perspektívu v prekonaní subjektovo-objektovej dichotómie na činnostnej báze“.

V kontexte autorovho metodického postupu nevyznieva presvedčivo porovnanie a hľadanie súvisu Wittgensteina s Leibnizovým pokusom rozvinúť systém formálnologickej analýzy na základe ideálneho jazyka. Na rozdiel od Russellovho záujmu o Leibniza, v prípade Wittgensteina skôr ako o vnútornej súvislosti s Leibnizom možno hovoriť o podobnosti popri mnohých odlišnostiach. Ich možnú súvislosť relativizuje už aj dnešný pohľad na Kozlovovej interpretáciu vzťahu Leibniza a novopozitivismu, v ktorom Wittgensteina považuje za otca pozitivismu. Domnievame sa, že i bez tohoto posúvania hodnotenia by autor obhájil metodicko-metodologický kontrast Wittgensteinovho filozofovania, ktorý korešponduje so základnou otázkou jeho ranej filozofie.

V konfrontácii Wittgensteinovej filozofie s materialistickou dialektikou sa autor dotýka predovšetkým dvoch kľúčových tém — svetonázorových a ideologických súvislostí Wittgenstei-

novej filozofie a teórie významu ako súčasti teórie zobrazovania a jazykových hier a na druhej strane ako súčasti teórie odrazu. Závažnosť a zároveň nezlučiteľnosť riešení tejto problematiky skutočne netreba zdôrazňovať. I autor sa preto venuje konkrétnym analýzám najperspektívnejších momentov tejto teórie, ktorá je dosiaľ v marxizme v štádiu polyvariantného rozpracúvania, ako dokladá i bohatá citovaná literatúra.

V hodnotení Wittgensteina možno polemizovať s autorovou interpretáciou, podľa ktorej u raného Wittgensteina jazyk je obrazom sveta. (s. 120) Z toho, že niektoré výroky (elementárne, ktoré pozostávajú z mien a tie ako jednoduché znaky označujú veci priamo 3. 26, 3. 202) sú obrazom faktu, nevyplýva, že ním je jazyk, navyše vzťah jazyka a skutočnosti Wittgensteina interpretuje i pomocou projekcie jednej štruktúry do inej a hľadaním ich spoločného menovateľa (4.014, 4.0141) atď.

Výhrady možno vzniesť voči autorovmu nepresnému rozlíšeniu zmyslu a významu u Wittgensteina (s. 121) i jeho názoru, že zmysel a význam sú komponentami obsahu znaku. Domnievame sa, že v marxistickej filozofii takáto ich koexistencia nie je definitívnym riešením ich vzťahu. Nakoniec ani autorovo priklonenie sa k teórii významu ako invariantu informácie neimplikuje dichotómiu význam — zmysel ako nevyhnutnú. Takisto ako jeho charakteristika (s. 134) nie je presvedčivá. Takéto vymedzenie zmyslu môže platiť i pre význam s výnimkou exaktných jazykov alebo ich enkláv.

Bohatstvo, ale i mnohoznačnosť Wittgensteinovej filozofie spôsobujú, že obsah diela možno len veľmi ťažko jednoznačne interpretovať, ako celok vzdoruje definitívnemu hodnoteniu a tým láka k novým a ďalším vyrov-

naniam. Platí to i pre Hubíkovu kritiku, ktorá napriek početným zexaktneniam v interpretácii, hlbokému prieniku do súvislostí diela i tvorcu, vy-preparovaniu podstaty problematiky sa „neubránila“ hodnoteniam, ktoré vo výsledku tvoria široké, hodnoteniu obsahového zamerania Wittgensteinovej filozofie sa vzdalujúce spektrum. „Ak budeme postupovať od filozofického k svetonázorovému, budú sa nám v logickej postupnosti radiť nasledovné charakteristiky ranej Wittgensteinovej filozofie: lingvisticko-filozofický mysticizmus, deštruktivizmus, nihilizmus, eschatologizmus a konzervativizmus“ (s. 144) a ďalej ako svetonázorové a ideologické konsekvencie „kompromis s fideizmom, mysticizmom, nihilistický konzervativizmus, a liberálny nihilizmus“. (s. 154) Týmto spektrom autor vďaka nekompromisnému kritickému stanovisku do-

mýšľa scientisticky profilovaného a eticky zameraného Wittgensteina.

Osobitné uznanie si zasluhuje rozsiahly poznámkový aparát (cca 50 strán) po každej časti jednotlivých kapitol, pozostávajúci jednak priebežne z detailných komentovaných odkazov na literatúru a jednak v závere zo slovníka základných pojmov, zoznamu skratiek, obsiahleho registra použitej literatúry, viacjazyčných resumé a registrov, čo adekvátne dopĺňa náročné zameranie práce.

Aj keď práca S. Hubíka svojím špecifickým predmetom a náročnou formou pravdepodobne neosloví široké čitateľské publikum, jednako má významné miesto v produkcii našej filozofie, ktorej je marxistická historiografia súčasťou. A zásluhou týchto prác dôležitou a kvalitatívne rovnocennou.

Mariana Oravcová